

CULTURA, ARTS I PATRIMONI EN EL ROMANTICISME. ENTRE LA RECUPERACIÓ DEL PASSAT I EL PROGRÉS TÈCNIC

Pilar Vélez

Museu Frederic Marès, Barcelona

El període de 60 anys que abasta del 1808 al 1868 correspon en bona part al moviment cultural que és conegut com a Romanticisme. A Barcelona i Catalunya, la renovació cultural pròpia d'aquest moviment penetrà especialment a partir de la mort del rei Ferran VII el 1833 i coincidí amb els inicis de la industrialització. Ara bé, aquesta revolució romàntica, amb un rerefons teòric vingut d'Europa, s'havia forjat ja dins de l'etapa neoclàssica (això s'ha de tenir ben present) i comportà la superació de tot el que aquesta havia significat i, especialment, la superació dels valors acadèmics més immobilistes. És a dir, la revolució cultural es desvetllà amb la revolució sociopolítica i la fi de l'Antic Règim i acompanyà el naixement de la societat burgesa, en què es va anar desenvolupant.

La penetració de l'ideari romàntic europeu i el lligam entre el pensament filosòfic (França, Alemanya, Escòcia) i l'espiritualitat catòlica comportaren la defensa dels hipotètics valors propis, la configuració de les característiques identitàries i, en la recerca dels suposats orígens, es confeigí una imatge de l'època medieval, considerada com l'etapa crucial en què s'havien establert les bases de la societat catalana. Nacionalisme i medievalisme significaren aleshores una recuperació del passat; una recuperació i, alhora, una creació o recreació de la història del país, duta a terme sobretot per arqueòlegs, historiadors, arxivers i escriptors (de vegades eren totes aquestes coses alhora) que, documentalment o fent ús també de la tradició i la llegenda, constituïren el primer corpus modern de la historiografia catalana, concebuda a manera d'una mitologia. La memòria del passat era apreciada per primer cop com un valor fonamental per al coneixement.

La construcció d'aquestes bases teòriques discorre paral·lela als fets sociopolítics, és a dir a les guerres, la crema de convents, la desamortització de béns eclesiàstics, l'enderrocament d'edificis, etc. Aquesta trista realitat, de vegades fins i tot tolerada per l'administració responsable, sovint incompetent per actuar en sentit contrari, o bé simplement ignorant del valor d'allò que s'anava perdent, portà, com a reacció, a una primera sensibilització envers el patrimoni històric, sobretot envers l'arquitectura medieval, la més perjudicada i la considerada més representativa de la història del país. Es desvetllà, doncs, la consciència de patrimoni artisticocultural i la idea de "monument". Això significa que per primer cop els edificis –esglésies, monestirs, convents– i també el patrimoni moble –objectes, llibres, documents– es valoraven pel seu significat sociohistòric i passaven a funcionar com a símbols. Estem, doncs, davant d'una altra faceta de la recuperació del passat, de la memòria que aporta tot aquest llegat patrimonial que s'entén que cal conservar.

En el terreny artístic aquesta mirada cap al passat es manifesta de diverses maneres:

1. Les arts plàstiques (o més ben dit les nobles arts, com s'anomenaven aleshores), i en especial la pintura i l'escultura, sentiren l'arribada dels nous corrents europeus – alemanys i francesos sobretot – que, paral·lelament, incidien en el moviment literari conegut com la Renaixença. A la valoració i assimilació del món medieval i la sublimació del considerat esperit pur de l'artista medieval, i al conreu de la pintura històrica que el feia present, s'hi afegí el descobriment del paisatge, és a dir l'impacte de la natura, d'una banda perquè la revelació està en la natura (el “sublim”) i, d'altra, perquè es valora i es recrea el patrimoni natural (el “pintoresc”) juntament amb el patrimoni cultural.

Neix aleshores la figura de l'artista romàntic –i el mite de l'artista romàntic–, imbuït de subjectivisme, antiacadèmic i burgès. Aquests artistes prenen part també en la recuperació del patrimoni històric: en el salvament, a través d'algunes entitats i comissions, com a col·leccionistes, o com a il·lustradors de llibres que el recullen per primer cop. Però al seu costat, els historiadors i arxivers esdevenen els veritables protagonistes d'aquesta recuperació pràctica, per la seva acció clau en el salvament, custòdia, estudi i catalogació dels béns del passat. L'Acadèmia de Bones Lletres n'és la capdavantera, mentre que l'Escola de Nobles Arts, i després l'Acadèmia de Belles Arts, hi juguen un paper diferent.

2. Les arts industrials, aleshores en ple auge, eren un efecte de la industrialització. La producció creixent d'aquestes arts industrials o indústries artístiques comportà una sèrie de reflexions teòriques, sobretot a partir de mitjan segle. Per primer cop es detectava la necessitat de l'aplicació de l'art a la indústria per tal que els productes tinguessin una qualitat que els fes més bells i alhora, naturalment, més vendibles (en pro del benefici industrial i l'economia del país).

El denominat debat art-indústria és present al llarg del segle amb una preocupació constant: la necessitat d'educar l'artífex industrial (es qüestiona el mètode de l'ensenyament acadèmic per obsolet) i, sobretot, la necessitat d'educar també el públic. Fonamentalment, els camins a seguir per aconseguir aquest ideal foren els següents: noves escoles adaptades a les necessitats de la indústria i no de les belles arts; l'organització d'exposicions que permeten comparar i veure què fan els altres i serveixin d'estímul; la creació de museus d'arts sumptuàries i també de reproduccions i l'edició de manuals, gramàtiques i àlbums amb repertoris de models basats en estils del passat, que en tots dos casos serveixin d'orientació. És una nova forma de recuperació del passat, que coincideix amb l'estètica eclèctica del moment i la conforma.

Des d'aleshores, hi ha alguns teòrics que defensen que les noves arts industrials, basades en el dibuix, són les veritables arts contemporànies, les arts de la societat burgesa. El tàndem art i tècnica –o bellesa i utilitat– supera les nobles o belles arts tradicionals, que no fan cap aportació gaire notable en aquest període.

3. L'arquitectura (una de les nobles arts) ens porta a parlar de la recuperació i/o restauració-recreació del patrimoni, de la promoció de les arts industrials aplicades als projectes arquitectònics i de la nova arquitectura historicista i els inicis del neogòtic, un cop superat el gust classicista del set-cents. És a dir, de la recuperació del passat, d'acord amb les tendències europees coetànies.

L'arquitecte esdevé el coordinador d'aquestes arts en els projectes que prenen model del passat medieval, i que estan immersos en un territori nou, producte d'una sèrie de canvis: les primeres reformes intramurs, l'enderrocament de les muralles i les idees que s'apliquen a l'eixample de la nova ciutat.

4. Al servei de la difusió d'aquesta revolució cultural hi ha una eina fonamental: les arts gràfiques. El gran avenç tècnic d'aquestes (arts industrials, al capdavant), tant pel que fa a la reproducció del text com a la de la imatge, n'és el responsable. La xilografia i, sobretot, la litografia serveixen al patrimoni històric –de nou la recuperació del passat–, com a procediment de plasmació (des del punt de vista de la producció de llibres i estampes) i de col·leccionisme (des del punt de vista del consum editorial) dels monuments i dels paisatges identitaris que constitueixen la història: el “llibre de monuments”, nova tipologia romàntica.

A més, la il·lustració gràfica complementa el llibre científic i la premsa, especialment la premsa satírica que corre paral·lela a la revolució sociopolítica. Barcelona, ciutat sensible al progrés, és bona receptora i difusora de la fotografia, mitjançant la qual també és possible l'aplec de vistes de la ciutat i el seu patrimoni historicoartístic. Tots aquests productes gràfics –des del luxosos llibres plens de làmines fins als populars plec de cordill i romanços de sang i fetge– contribuïren a conformar l'imaginari romàntic i avui ens permeten acostar-nos a la comprensió d'aquell temps.